

Павло ХАЛАШИ,
orcid.org/0000-0001-9041-7886
аспірант кафедри української мови
Запорізького національного університету
(Запоріжжя, Україна) pavlhall1999@gmail.com

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІ ТОПОНІМИ ЯК ЗАСІБ КОНКРЕТИЗАЦІЇ ХРОНОТОПУ В ІСТОРИЧНОМУ ФЕНТЕЗІ Н. ДОВГОПОЛ «ЗНАЙТИ КРАЇНУ АМАЗОНОК»

Стаття присвячена особливостям використання літературно-художніх топонімів (ЛХТ) у романі Наталії Довгопол «Знайти країну амазонок» як засобу конкретизації хронотопу в історичному фентезі. Мета статті полягає у дослідженні ролі ЛХТ у конкретизації хронотопу вищезазначеного твору.

Важливим аспектом твору є художній простір та хронотоп подій, які найвиразніше зображуються за допомогою топонімічних одиниць. Пропріальна лексика на позначення географічних місць є ключовим елементом у формуванні хронотопу твору.

Дотримуючись принципу історичної відповідності, авторка залучає специфічні власні назви, що відображають особливості конкретної епохи. Це забезпечує відтворення аутентичного образу часу та місця подій, є важливим інструментом підсилення історичного контексту у творі.

Виявлено, що жанрова специфіка роману обумовлює виникнення та наявність двох світів: реального і вигаданого. Ця особливість історичного фентезі визначає онімну структуру твору, що базується на взаємодії реальних і фантастичних власних назв. Реальний світ відображає історичні реалії, культурні та соціальні умови України початку XVII ст., в той час як вигаданий світ представляє собою уявну реальність, яка може включати елементи міфології, магії, та інші фантастичні аспекти. Така взаємодія двох світів створює унікальний художній контекст, що розширює можливості автора у розкритті теми, створенні атмосфери та розвитку сюжету. Аналіз пропріальної лексики роману дозволяє краще зрозуміти структуру та ідейну наповненість твору.

Виділення різних класів ЛХТ у романі дозволило провести всебічний аналіз географічних назв, охопивши широкий спектр ономастичних одиниць. Цей підхід дозволив уникнути узагальнень та виявити різноманітні особливості використання назв місцевості у тексті.

Результати дослідження підтверджують важливість ЛХТ як засобу конкретизації хронотопу у романі Н. Довгопол «Знайти країну амазонок». В історичному фентезі актуалізація художнього часу і простору досягається за допомогою різноманітних онімних лексем, які можуть відображати як реальну дійсність, так і елементи авторського міфу.

Ключові слова: літературно-художній топонім, хронотоп, фентезі, художній простір, художній час.

Pavlo KHALASHY,
orcid.org/0000-0001-9041-7886
PhD student at the Department of Ukrainian Language
Zaporizhzhia National University
(Zaporizhzhia, Ukraine) pavlhall1999@gmail.com

LITERARY AND ARTISTIC TOPONYMS AS A MEANS OF CONCRETIZING THE CHRONOTOPE IN N. DOVHOPOL'S HISTORICAL FANTASY “FINDING THE AMAZON COUNTRY”

The article is devoted to the peculiarities of the use of literary and artistic toponyms in Nataliia Dovhopol's novel «Finding the Amazon Country» as a means of concretizing the chronotope in historical fantasy. The purpose of the article is to investigate the role of literary and artistic toponyms in specifying the chronotope of the above-mentioned work.

An important aspect of the work is the artistic space and chronotope of events, which are most clearly depicted with the help of toponymic units. Proper names for marking geographical places are a main element in the formation of the chronotope of the work.

Adhering to the principle of historical correspondence, the author uses specific proper names that reflect the characteristics of a specific era. This ensures the reproduction of an authentic image of the time and place of events, which is an important tool for strengthening the historical context of the work.

It was revealed that the genre specificity of the novel determines the emergence and existence of two worlds: real and fictional. This feature of historical fantasy determines the onymic structure of the work, which is based on the interaction

of real and fantastic proper names. The real world reflects the historical realities and cultural and social conditions of Ukraine at the beginning of the 17th century, while the fictional world represents an imaginary reality that may include elements of mythology, magic, and other fantastical aspects. Such an interaction of two worlds creates a unique artistic context that expands the author's possibilities in revealing the theme, creating an atmosphere and developing the plot. Analysis of the novel's own vocabulary allows for a better understanding of the structure and ideological richness of the work.

The selection of different classes of literary and artistic toponyms in the novel made it possible to carry out a comprehensive analysis of geographical names, covering a wide range of onomastic units. This approach made it possible to avoid generalizations and reveal various features of the use of place names in the text.

The results of the study confirm the importance of literary and artistic toponyms as a means of specifying the chronotope in the novel «Finding the Amazon Country». In historical fantasy, the actualization of artistic time and space is achieved with the help of various onyms tokens that can reflect both real reality and elements of the author's myth.

Key words: literary and artistic toponym, chronotope, fantasy, artistic space, artistic time.

Постановка проблеми. Художній простір та час є невід'ємними елементами кожного твору. Це явище визначає спосіб відтворення художньої дійсності, а також вибір ономастичних одиниць. Ю. Зайченко зауважує, що хронотоп є однією з визначальних категорій текстів фентезі, оскільки вона об'єднує в собі маркери часу та простору новоствореного вторинного світу. До таких маркерів належать в значній мірі як мовні одиниці на позначення часу та простору, так і вказівки на елементи побуту, характерні для певної епохи та певної місцевості, що дає змогу створити максимально вірогідний образ можливого світу (Зайченко, 2022: 212).

В лінгвістиці тексту хронотоп розглядають як категорію художнього тексту, яка фіксує час і простір художньої дійсності, модельного, імітованого текстового світу, описуваних подій (Селіванова, 2008: 509). Власні назви в фентезійному романі «Знайти країну амазонок» можуть виступати маркерами локальних та темпоральних відношень.

Аналіз останніх досліджень. Питання власних назв як маркерів часопростору вже піднімалися в українському мовознавстві. Багато праць з цієї теми опублікувала О. Ф. Немировська, яка досліджувала хронотопічну функцію онімів у творах І. С. Нечуя-Левицького, О. Т. Гончара, Р. І. Іванчука, Б. Д. Грінченка, М. Хвильового та інших українських майстрів слова. Також досліджено пропріальну лексику в текстах Т. Г. Шевченка (І. О. Волянчук), Ю. І. Яновського (Г. В. Шотова-Ніколенко), І. М. Калинця (І. В. Хлистуни), збірок легенд В. А. Чабаненко (І. І. Ільченко, Н. В. Ткаченко). Проте на цей час їй досі немає мовознавчих розвідок, у яких би досліджувалася хронотопічна функція літературно-художніх топонімів (ЛХТ) українського фентезі.

Мета статті – дослідити роль ЛХТ у конкретизації хронотопу фентезійного твору «Знайти країну амазонок». Завдання наукової розвідки – визначити склад художнього топонімікону в тексті твору; визначити особливості географічних

власних назв як засобу позначення реального та фентезійного часопростору на матеріалі історичного фентезі Н. Довгопол.

Виклад основного матеріалу. Сюжетна лінія роману розгортається на перетині історичного, культурного, соціально-побутового тла України початку XVII ст. та вигаданої країни амазонок. Щоб якнайточніше відтворити реалії епохи, авторка залучає онімну лексику, характерну для того часу, тому всі власні назви підпорядковуються принципу історичної відповідності. Така лексика створює колорит визначеної доби та слугує хронотопічними маркерами художнього простору.

Особливістю часопростору фентезійних творів є наявність вторинного світу. У романі Н. Довгопол у межах реального світу існує легендарна країна амазонок, яку шукають головні герої. Відповідно ЛХТ у тексті слугують важливими актуалізаторами часу і простору не тільки первинного, але й вторинного світу. Засобами відображення хронотопу передусім слугують історичні назви країн, територій і населених пунктів; імена реальних осіб, пов'язаних з певним періодом; імена вигаданих персонажів, які відповідають часу і місцю, де вони перебувають, відображають тогочасні тенденції називання; інші фонові оніми, які формують історичне або фентезійне тло.

Так, найбільшим класом пропріальної лексики з хронотопічною функцією в романі є ЛХТ. Їх завдання полягає не тільки у визначенні кордонів художнього простору, а й у вказанні часу зображуваних подій. Характерною рисою саме історичного фентезі є вживання застарілих найменувань з метою маркування відповідного часопростору. Виокремлюємо такі групи географічних власних назв у тексті:

Літературно-художні хороніми. В тексті такі одиниці окреслюють кордони реального світу: *Поруч Марка сидів Алім – веселий юнак-напівтатарин, що вже кілька років мандрував із валкою з Татарії до Волині* (Довгопол, 2023: 251); *Не*

щодня ж у них на **Поділлі** такі гучні забави проводяться... (Довгопол, 2023: 224); Їхня скомороса ватага, колись найкраща на всю **Галичину**, тепер зрідка їла м'ясо, перебиваючись редькою та шионою кашею без масла (Довгопол, 2023: 71); Уже другий день мандрівці їхали на південь мало не навмання, куди вказував Великий Ківиш – до кордонів **Речі Посполитої**, де не було вже міст і сіл, де ліси змінювалися луками... (Довгопол, 2023: 234). Хороніми у романі позначають також простір країни амазонок: *Якщо ця країна Амазонія справді існує, то бути їй багатою та вельможною* (Довгопол, 2023: 191). *Жінки-войовниці. Племя, що першим приручило степових коней і що наводило страх по всьому Причорномор'ї* (Довгопол, 2023: 238); *А столицю своєю вони зробили Терміскіру в Анатолії, по той бік Чорного моря* (Довгопол, 2023: 65). Такі літературно-художні хороніми є одними з найбільш значущих власних назв, оскільки вони формують поле художнього простору через утворення образів як реального, так і вигаданого світу. Для змалювання первинного світу використано реальні історичні назви територій, тоді як хороніми вторинного світу є переплетінням реальних (здебільшого тих, що фігурували в міфах про амазонок) та вигаданих ЛХТ. Номінацією *Анатолія* авторка засвідчує тяглість «амазонської культури» від міфичних часів, коли на цій території за легендами проживали жінки-воїтельки.

Оскільки мотив подорожі (квесту) є одним з важливих елементів фентезійної літератури, то хороніми є маркерами переміщення персонажів у межах художнього простору. Вони окреслюють загальне тло (*Україна, Річ Посполита*) і відображають шлях від початку до кінця (*Галичина* → *Поділля* → *Причорномор'є* → *Амазонія*).

Літературно-художні хороніми створюють образи та асоціації, які допомагають читачу уявити історичні або фантастичні локації у романі. Наприклад, згадка про Анатолію або опис мандрівки до кордонів Речі Посполитої розширюють уявлення про хронотоп у цьому світі. Такі назви не лише вказують на місцезнаходження, але й збагачують та додатково контекстуалізують уявлення про ці території, сплітають часові відрізки різних епох в єдине полотно роману.

Серед топонімів художнього тексту необхідно виділити групу ойконімів, які представлені назвами міст: *З малих літ Талестра мріяла про те, як танцюватиме в королівському замку – у Львові, Жовкві чи самій Варшаві* (Довгопол, 2023: 70); *Тоді йдіть за Чумацьким Шляхом – просто в Кафу на невідільницький ринок* (Довгопол, 2023: 96); *Іду*

до сестри в Бар, ламаною русинською заговорив чоловік (Довгопол, 2023: 198) та назвами сіл: *Ось тобі лист. Доправ його в Жадківку* (Довгопол, 2023: 153); *Пан каштелян надумав улаштувати собі забаву. У ліску під Куманцями* (Довгопол, 2023: 213). Ці назви в тексті не випадкові, бо в період описаних подій вони позначали важливі культурні та політичні центри. Відтак літературно-художні астіоніми і комоніми виконують не тільки номінативну, а й хронотопічну функцію.

Літературно-художні ойконіми допомагають вибудовувати топонімичну структуру тексту, вказуючи на зв'язки між населеними пунктами, що зумовлені історичним середовищем. На початку XVII ст. українські землі, які стали тлом основних дій роману «Знайти країну амазонок», належали до різних імперій, зокрема до Речі Посполитої. Тому у топонімичному масиві *Львів, Жовква, Варшава* остання назва виділена за допомогою конструкції «самій Варшаві», яка була столицею, а відтак слугувала культурним орієнтиром для провінції. Представлений ряд астіонімів у художньому тексті репрезентує опозицію «провінція – столиця».

Літературно-художній астіонім *Кафа* слугує часопросторовим маркером, оскільки він не просто є географічним вказівником, але також впроваджує історичний та культурний контекст. *Кафа*, колишня назва міста Феодосії (перейменування відбулося в 1784 р.), відносить читача до минулого, епохи, коли місто серед українців було відоме як великий невідільницький ринок (Лучик, 2014: 489). Ця номінація додатково збагачує текст асоціаціями про тяжке життя українців та постійну небезпеку з боку татар.

Літературно-художні астіоніми вторинного світу тісно пов'язані з давньогрецькою міфологією. Назва полісу, який репрезентує світ амазонок у романі, утворений за допомогою додавання компонента *Нова* до міфоніма *Терміскіра* (*Теміскіра*), яка вважається столицею жінок-воїтельок. Після зруйнування греками легендарного поліса амазонкам довелося шукати нову домівку: *Це була нова, раніше не відома жінкам земля. Вони лишили човни й заснували місто – Нову Терміскіру* (Довгопол, 2023: 67). Астіонім виконує роль хронологічного маркера в середині авторського міфу, бо одночасно вказує на початок нового життя для амазонок та відсилає читача до старої назви, зберігаючи зв'язок з історією міфологічного міста. Таким чином, номінація *Нова Терміскіра* вказує на перехід від минулого до майбутнього.

Літературно-художні гідроніми становлять доволі невелику частину від усіх власних гео-

графічних назв, ужитих в романі «Знайти країну амазонок». Їх можна поділити на три групи: назви річок, морів і лиманів. Нами зафіксовано такі літературно-художні потапоніми, як-от *Дністер*, *Дунай: Далеко їдете? На Качибей над Дністром* (Довгопол, 2023: 234); *І багато його нащадків правили Скіфією, західний кордон якої, якщо вірити Геродоту, пролягав тут, по Дунаю* (Довгопол, 2023: 278). Назви річок у тексті конкретизують художній простір та впливають на реалістичне сприйняття тексту читачем, оскільки вони є частиною реального ландшафту. І це невипадково, бо Дунай і Дністер є важливими географічними об'єктами, які мали велике значення в історії та культурі України. На цій території проживали пращури сучасних українців. Залучення назв цих річок до тексту дозволяє засвідчити зв'язок між світом роману та реальними історичними подіями і територіями.

Літературно-художні пелагоніми представлені номінаціям *Понтійське море*, *понт Евксинський*, *Чорне море: Колишні наші прабабусі прибули на північний берег Понтійського моря, приручили степових коней, навчили місцеві племена стріляти з лука, самі ж навчилися торгувати й найматися у військо* (Довгопол, 2023: 147); *Коли греки зруйнували Терміскіру, амазонок розкидало по світу. Ми опинилися тут, у країні скіфів, на півночі понту Евксинського – Чорного моря* (Довгопол, 2023: 271).

Вжиті в одному реченні варіанти *понт Евксинський* і *Чорне море* підкреслюють дуальність художнього простору. Так, море у романі сприймається як місце перетину двох світів (таке трактування може підкріплюватися тим, що неподалік узбережжя Чорного моря знаходиться перехід до світу амазонок). Належність до двох світів зумовлює варіативність назви. Давньогрецьке іменування *понт Евксинський* активно використовувалося з V ст. до нашої ери та пов'язано з колонізацією його берегів (Лучик, 2014: 511). В тексті цей ЛХТ задає часові координати і актуалізує міфологічні зв'язки, оскільки назва часто вживається в давньогрецьких переказах. Тому потапоніми у романі не лише описують географічне середовище, але й підкреслюють культурні, часопросторові та символічні аспекти уявного світу фентезі.

В тексті зафіксована одна одиниця на позначення лиманів: *Далі, за поселенням – Аккерманська фортеця та Овідієве озеро. То лиман, у якому ми сіль добуємо* (Довгопол, 2023: 252). *Овідієве озеро* – це колишня назва Дністровського лиману, яка пов'язана з іменем давньоримського

поета Публія Овідія Назона (Лучик, 2014: 189). Залучення застарілої номінації у творі поглиблює ефект часової дистанції, що є характерною особливістю історичної прози. По-друге, згадка про добування солі у лимані додає реалізму та автентичності у розповіді, оскільки вказує на практичне використання цього географічного об'єкта у повсякденному житті тогочасних українців. Ця деталь не лише конкретизує географічну обстановку у романі, а й сприяє поглибленню історичного та культурного контексту, створюючи багатогранне та живописне зображення світу твору.

До периферійної групи ЛХТ роману «Знайти країну амазонок» зараховуємо також назви місць поклоніння і шляхів сполучення. Найвні в тексті еклезіоніми відносяться як до християнської віри: *Волоцюга минув рядочок кобзарів, які примостилися на білих підмурках Хрестовозвиженської церкви* (Довгопол, 2023: 54); *Монастир сестер-францисканок, Корецький Свято-Троїцький* (Довгопол, 2023: 96), так і до мусульманської: *Заснував його двісті літ тому шляхтич Коцюба-Якушинський, а пізніше, коли султан Баєзид завоював собі ці землі, турки привласнили і село, і фортецю. Та й ім'я привласнили, буцімто від якогось там бая, що ходив до Мекки на хадж* (Довгопол, 2023: 251). Християнські літературно-художні еклезіоніми в романі Н. Довгопол вказують на значущі аспекти культурного та релігійного життя, що допомагає конкретизувати художній простір та час у творі. Ці назви створюють атмосферу середовища, відображаючи світогляд та традиції тогочасного населення, які ґрунтувалися на християнській моралі.

Використання літературно-художнього еклезіоніма *Мекка* у контексті роману, може свідчити про етнічне різноманіття Причорномор'я, а також вплив ісламської культури на розвиток цих територій. Так, описаний в романі спір з приводу назви *Качибей/Хаджибей* репрезентує боротьбу та претензії різних народів на ці території (назва відома з XV ст. на позначення поселення та фортеці на місці сучасної Одеси). З однієї сторони історія походження топоніма ведеться від імовірного засновника шляхтича Коцюби-Якушинського, а з іншої від тюрк. «*хаджи*» – «паломник, пілігрим», «титул магометян, які побували у Мецці біля гробу Магомета» (Лучик, 2014: 358). Це створює багатошаровий образ культурного та релігійного співіснування на цих землях, де різні віросповідання і культури зустрічалися та взаємодіяли. Використання цієї назви також поглиблює художній простір роману, розкриваючи складні міжкультурні зв'язки в історії регіону.

Літературно-художні дромоніми представлені всього однією номінацією *Жовтий шлях*. Назва у цьому контексті представляє дві різні альтернативи, які стоять перед героїнею. Це не просто дорога, а символічний образ вибору між двома шляхами життя: *Збираєшся просто розілити батька...тоді тобі ліворуч* (Довгопол, 2023: 27). Обравши цю дорогу, головна героїня зрілася б поставленої мети і повернулася додому. З іншої сторони Катря може повернути праворуч і розпочати пошук країни амазонок: *...можна вийти на Жовтий шлях... Це той, що веде до Скоморошого* (Довгопол, 2023: 27). Назва стає не лише маршрутом, але і відображенням емоційного стану та внутрішнього світу героїні в той момент, коли вона стоїть перед важливим вибором. Крім того, образ *Жовтого шляху*, який веде до *Скоморошого*, першої локації у подорожі головних

героїв, надає читачеві контекст для подальшого розвитку сюжету та розкриття теми дороги, доповнює та деталізує художній простір твору.

Висновки. Отже, результати дослідження географічних назв роману «Знайти країну амазонок» показали, що жанр історичного фентезі зумовлює наявність особливої ономастичної лексики. ЛХТ виступають актуалізаторами художнього хронотопу, формуючи часові та просторові координати оповіді. Конкретизація хронотопу в історичному фентезі реалізується через використання як реальної, часом застарілої, топонімної лексики на позначення умовної дійсності, так і найменувань авторського міфу, які відносяться до вторинного світу. В перспективі у якості продовження представленої розвідки плануються подальші дослідження реалізації хронотопічної функції літературно-художніх онімів українського фентезі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Волянюк І. О. Топоніми як маркери просторового континууму (на матеріалі поетичних творів Тараса Шевченка). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2021. Т. 2, № 47. С. 8–10.
2. Довгопол Н. Знайти країну амазонок. Харків : Віват, 2023. 320 с.
3. Зайченко Ю. Хронотоп як жанротворчий компонент текстів фентезі. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Т. 1, № 53. С. 208–214.
4. Ільченко І. І. Фонові оніми «Січової скарбниці» як засіб конкретизації часу та простору. *Вісник Запорізького національного університету*. 2018. № 1. С. 81–86.
5. Лучик В. В. Етимологічний словник топонімів України / ред. В. Г. Скляренко. Київ : ВЦ «Акад.», 2014. 544 с.
6. Немировська О. Ф. Хрононіми як темпоральні лексичні маркери в жанрі історичної прози. *Мова*. 2021. № 35. С. 168–172.
7. Немировська О. Ф. Хронотоп як складова частина онімного простору художнього тексту. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2016. № 8. С. 114–117.
8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.

REFERENCES

1. Volianiuk I. O. (2021) Toponymy yak markery prostorovoho kontynuumu (na materialy poetychnykh tvoriv Tarasa Shevchenka) [Toponyms as markers of the spatial continuum (based on the poetic works of Taras Shevchenko)]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*, 47. 8–10. [in Ukrainian].
2. Dovhopol N. (2023) Znaity krainu amazonok [Find the country of the Amazons]. Kharkiv : Vivat. 320. [in Ukrainian].
3. Zaichenko Yu. (2022) Khronotop yak zhanrotvorchyi komponent tekstiv fentezi [Chronotope as a genre-creating component of fantasy texts]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current issues of humanitarian sciences*, 53. 208–214. [in Ukrainian].
4. Ilchenko I. I. (2018) Fonovi onimy «Sichovoi skarbnytsi» yak zasib konkretyzatsii chasu ta prostoru [Background onyms of the «Sichova treasure house» as a means of concretizing time and space]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, 1. 81–86. [in Ukrainian].
5. Luchyk V. V. (2014) Etymolohichni slovnyk toponimiv Ukrainy [Etymological dictionary of toponyms of Ukraine]. Kyiv : Akademiia – Academy. 544. [in Ukrainian].
6. Nemyrovska O. F. (2021) Khrononimy yak temporalni leksychni markery v zhanri istorychnoi prozy [Chrononyms as temporal lexical markers in the genre of historical prose]. *Mova*, 35. 168–172. [in Ukrainian].
7. Nemyrovska O. F. (2016) Khronotop yak skladova chastyna onimnogo prostoru khudozhnogo tekstu [Chronotope as an integral part of the onomic space of a literary text]. *Odeskyi lnhvistychnyi visnyk*, 8. 114–117. [in Ukrainian].
8. Selivanova O. O. (2008) Suchasna lnhvistyka: napriamy ta problemy : pidruchnyk [Modern linguistics: directions and problems]. Poltava : Dovkillia-K. 712. [in Ukrainian].